

Kritika

Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva. Akademska založba. Ljubljana 1934. Str. 543.

II.

Osnovna misel, naravnost tendenca dela je, da je raslo slovensko kulturno in literarno življenje predvsem in skoraj edino iz sebe, „iz korenin“ domačih tal, ob stiku z ljudstvom, s kmetom, z narodno pesmijo. Poudarjanje slovenske samoraslosti ima svoj aktualni zmisel — saj gre Slodnjaku za zgodovino slovenskega duha — a udarja predaleč v preценjevanje našega in spreminja pravo lice razvoja. Saj je ta razvoj moral iti za Evropo, ki se je Slodnjak brani, kakor da bi zveza oziroma vzporednost ž njo zmanjševala vrednost slovenske literarne podjetnosti. Iz tega prizadevanja je nastalo posebno poglavje o humanizmu in renesansi na naših tleh, češ da je brez teh postanek literature v 16. stoletju slučajen, kar ni videti. Zaradi tega ni poudaril n. pr. pomembnosti leta 1848., zavrnil nemške vplive na romantično epiko petdesetih let, videl le navidezno Jenkovo odvisnost od Heineja, šel mimo dobrih delitev na romantični in poetični realizem in sklenil, da je nepomembna estetska odvisnost moderne od svetovnega slovstva — pa čeprav si je brez tega slovstva ne moremo misliti. Tudi je pretirano tolikšno poudarjanje edine veljavnosti domačih osnov, n. pr. da je narodna pesem edinole pravi vir umetne (54). Župančič je tako dobil bolj malo točk. Pri Kersniku ga je poudarjanje rasti iz ljudstva zavedlo celo v nenavadno domnevo, da je ustvarjal (!) samo v kmetški črtici in povesti, daljše (t. j. nekmetške) povesti in romane pa pisal (!) po „pridobljeni rutini“ (505) in da je s prvimi „ustvaril edine umetnine“ (507), čeprav je to menda nedoslednost, ker je malo prej videl v nekoliko medli Jari gospodi Kersnikovo najpozitivnejšo slovstveno dejanje.

Kakor je ta vidik marsikod zabrisal pravo podobo razvoja, jo nemalo kazi tudi samovoljna prireditelj in preimenovanje posameznih poglavij. Ponekod gre samo za nov, poetičnejši in ohlapnejši naslov. Dobro poglavje Ilirstvo bi se n. pr. z dosti večjo pravico imenovalo Štajerci v ilirski dobi. V poglavju o početnikih slovenske romantike je samo Kopitar, ne glede na to, da je treba z romantiko veliko previdneje ravnati, ker je v pravi meri nismo imeli, marveč le v odsevih, ki so se mešali med racionalistične in klasicistične usedline iz prejšnjega razsvetljenega stoletja. Naslov Slovenski enciklopedisti in udje znanstvenih akademij pa je prebahav, kar se tiče „enciklopedistov“, ki niso bili Slovenci, in nabožnih pisateljev, ki niso bili udje akademij ali jih je vanje vpisal, kakor Svetokriškega, šele Pohlin. Kulturnozgodovinsko gledanje in menda nekaj pokrajinskega patriotizma — Štajerci so nasplošno precej dobro obravnavani — je pomoglo do posebnega poglavja tudi Slomšku in njegovim. Hujšo zmedo povzroča premikanje že utrjenih mejnikov, n. pr. začetka preporoda v 16. stoletju., mladoslovenstva že pred petdeseta leta 19. stoletja, ker Slodnjak noče poznati pomena teh izrazov. Nekam nasilno je n. pr. z nekakega literarno estetskega stališča opravičil ustvaritev dveh „mladoslovenskih“ generacij, med katerima naj bi se dvigal „mejnik“ Levstik. Kolikor je pač mogoče razbrati iz raznih precej negotovih trditev, naj bi bila prva (Valjavec, Trdina, Svetec, Cigale, Cegnar) narodno utilitarna po svojem literarnem nazoru. Za drugo

(Vajevci, Stritar, Jurčič — čeprav jih v svojem poglavju razen Stritarja sploh ne najdeš) pa naj bi bil Stritar razglasil edino veljavnost estetskega pojmovanja umetnosti (223). Sicer pravi sam štiri vrstice spredaj, da ta nazor ni prevladal, niti ob koncu druge generacije ne zatrdno. Stritarjevo estetstvo je bilo prekratkotrajno in premalo odločilno, da bi mogli zaradi njega videti v Stritarju duhovnega vodjo generacije, n. pr. Jurčiča, ki je začel brez njega in se ga kmalu brez sledu otrešel, kaj šele Vajevcev, ki so tudi opravili brez njega. Vrhu tega je zgrešeno rabiti kulturnopolitični pojem mladoslovenstva v čisto novem literarnoestetskem pomenu, zlasti če se izkaže, da je bil „Mladoslovenec“ Svetec pravzaprav staroslovenski prvak in da se je „mladoslovenski“ Cigale s sveto jezo upiral podiranju staroslovenskega malika Koseskega!

Veliko premalo so upoštewane splošno politične, kulturne in literarne razmere, ki bi dale razvoju nazornejše ozadje. Pač pa je nekod srečno, a bolj mimogrede upošteval odvisnost literarnega ustvarjanja od razvoja gospodarskih in družabnih razmer. Tako je dobro poudaril nastop meščanskega izobraženstva v preporodni dobi, videl v delu in prizadevanju Čbeličarjev sad njegove naraščajoče moči, zaznamoval noviško pesništvo za provincialno malomeščanstvo. Tudi, da se razodeva v Kersniku, zlasti pa v moderni razpad patriarhalnega življenja na deželi in degeneracija političnega življenja, ki je sledilo splošnemu razpadanju evropskega, zlasti avstrijskega svobodomiselnosti.

Duševne in življenjske karakteristike pisateljev, ki bodo še najboljše v delu, so pisane ponekod s prijetno toploto in zanosom, da jih je treba sprejeti z nekolikšnim pridržkom kakor Svetokriškega (belega hudiča prav zares ni toliko v njem, ki tudi ni poznal sleherne gube ljudske duše) in tudi Vodnika, Jenka, Stritarja. Precej lepo je zajet Jurčič (ki pa seveda ni ustvaril prvih umetniških likov), tudi Gregorčič (dokler ne zaide v bibliografijo in pretiranosti), pa tudi še Tavčar, Aškerc. Veliki — Prešeren, Cankar, tudi Levstik in Župančič — pa so se mu precej izmaknili. Zajeti jih ni mogel, ker bi bilo zanje treba metode, nekaj pa gre gotovo na račun preveličevanja velikih ali vsaj večjih, spriči katerih manjše le prerad ponižuje v vrsto epigonov, češ da niso ustvarjali, temveč oblikovali v duhu in vsebini mojstrov (332), dasi gre tu le za manjšo mero intenzivnosti umetniškega doživljanja in izraza. Le prerad vidi v njih sestavine velikih, n. pr. v Deteli, ki ga je nezasluzeno ponižal, ker se v njem baje križajo prvine Jurčičeve, Mencingerjeve in Kersnikove, dasi je njegov svet precej samosvoj in kaj različen od Jurčičevega, kaj šele od Mencingerjevega. Tudi ni Detela tako slep za individualno duševno življenje oseb in ne pozna samo dobrega in zlega tipa, n. pr. v Mallem življenju, ki bi mu dal prednost pred Trojko, v kateri odbija neživljenjska racionalistična in moralistična zasnova. In ne le Detela, tudi Tavčar, Kersnik in Aškerc baje „niso ustvarili novih slovstvenih poti“ (272). Iskanje prvih je rodilo prav čudno razlago sestavin Aškercve osebnosti in dela, v katerih da sta se združili in zaključili struji, ki sta potekli iz Levstikove in Jurčičeve realistične proze ter Stritarjeve in Gregorčičeve poezije (272).

Novost je vsekakor razlaga osebnosti iz etične osnove, uporabljena v glavnem pri Vrazu, ki da je tip panonskega tovariškega človeka, kar naj bi bilo odločalo tudi pri njegovem uskoštvu. Kaj je s tem (in tudi z noriškim) tipom, naj določi etnologija, vendar bi ne kazalo natisniti nekritične misli o štajerskem kolonstvu, ki da je tudi tovariškega izvora — kaj naj bi potem

rekli o kolonstvu drugod? Zlasti pa ne trditve, da bi bil Slomšek tisti srečni primerek „z ozemlja, kjer se prerajata in spajata... panonski in alpski (tip) v neko vedro človeško podobo, v kateri so ohranjene vse dobre lastnosti obeh tipov“ (135).

Podobnih prenagljenih sodb ne manjka, posebno v pretragičnem poudarjanju usodnosti časa, poklica ali slovenskega okolja, ki da ni dalo, da bi se dokopal do sebe in močnejše pesniške besede n. pr. Gregorčič, Aškerc, Cimperman ali Medved. Gregorčič da je bil določen genijalnosti (260), na kar pa kmalu pozabi, ko piše, da bi pesnik nikdar, tudi v svobodnejšem narodu in drugačnem poklicu ne dosegel posebnih višin in globin (270). Enako se umakne pri Medvedu (341). Več prenagljenosti je sad pisateljevega svobodomiselstva, ki spominja nehote Aškerčevih časov, ko vidi v reformaciji začetek slovenskega boja za svobodo duha. V nekam čudnih in malo doslednih sodbah skuša biti pravičen krščanski oziroma katoliški konservativnosti, a se vendar ne more vzdržati, da bi je ob priliki ne krstil kar za v bistvu protikulturno (224). Pri tem je treba omeniti nemalo zgrešenih sodb, ki padajo po janzenizmu, ki ga Slodnjak ne pozna, kakor bi bilo treba. Vidi ga v Mahniču in celo v Preglju in njegovih duhovnikih, dasi je bil bolj kranjska zadeva, a tudi na Kranjskem mrtev že za Jerana, ki je bil vendar njegov nasprotnik. Poleg tega ni njegova posebnost zavračanje ljubezenske poezije — Japelj se je n. pr. ukvarjal s prav frivolnimi pesmimi.

Kakor je pogosto težavno stopati za pisateljem spričo neuravnovešenosti nazorov, kolikor jih je pač mogoče razbrati iz nekam razvezanega dela, je vsaj za kritičnega bravca malo prijetna zadeva, bojevati se s tako nezanesljivim, patetično pretiranim izrazom, ki sili neprestano v romantične skrajnosti: Najgloblja notranjost, ki jo je dosegla romantika, in njen požar velikega stremljenja po spoznanju se družijo s Prešernovo nadčloveško nalogo, z nezaslišanimi skrivnostmi, ki jih je slišal od Čopovega mrtvega lica, z nezaslišano odkritosrčnostjo v Jenku, ki naj bi bil orjaška osebnost, kakor naj bi bila v mladem Trdini strastna in popolnoma razvihrana duša in kakor naj bi bila Prešernu pred Krstom vrela pesem z vulkansko eruptivnostjo. Prištej še precejšnjo vrsto raznih nedosežnosti, poglavitnosti, edinstvenosti, velikanskosti, raznih dejstev, ki naj bodo popolnoma, vse, z vso ostrino take ali ne take, čeprav se jim da zelo lepo odkrhniti vsa ostrina; pa še raznih razložkov, ki jih navidez ni večjih in ki se navsezadnje pisatelju ali vsaj kritiku ne zdijo takšni, ali dvojnih smeri, ki so pravzaprav ena sama, ali raznih dejstev, ki naj bi bila prva ali prvič ali šele zdaj, a se prevečkrat izkaže, da niso prva ali šele zdaj. Boju s takim romantičnim superlativizmom je treba pridružiti še razvozlanje nedomišljenih, včasih čisto verbalističnih formulacij, iz katerih povečini ni moči nič pravega iztisniti. Moti tudi, da uporablja Slodnjak izraze z že določenimi pomeni v novih smislih: oblikovanje (352) ali tvornost (304) naj bi bila znamenje neumetniškega dela za razločevanje od stvariteljstva (304) — v čemer je nekaj romantičnega pojmovanja — čeprav izrazi tega ne ločijo. Tudi ne more biti isto epigon in učenec ali manjši pisatelj; umetnost (252) in umetniški, združna misel (31) in skupnostna. Kaj naj bi bil pa kulturni kapitalizem (98)? Tudi so danes že odveč povojna prana-darjenost, pradoživetje, pramati in podobni pra.

Po vsem bo jasno, da se premarsikaj v Slodnjakovem delu izmika trdnemu prijemu in zanesljivi prisvojitvi. Zato bi bilo gotovo preveč ugovarjati

podrobnim trditvam, ki tudi Slodnjaku vselej ne veljajo. S stvarnimi pogreški, ki jih je vsaj za prvo dobo nekam preveč, pa bo opravila druga kritika. Dotaknem se le poglavja starejše poezije, ki se je reševala protestantske verzifikacije ne toliko sama iz sebe, marveč zlasti pod vplivom sodobne nemške, v kateri je baročno prizadevanje po razgibanosti moralo uveljaviti naglasno načelo. Vse ne bo držalo, da nimajo Pisanice, (v katerih pa ni Edlinga, vsaj s slovensko pesmijo ne) nobene zveze z narodno pesmijo — saj je prešel Dev v živalski basni kar neopazno v kitico narodne. Kar tako docela tudi ni mogoče sprejeti, da bi Volkmar ne bil pogodil ljudskega duha, saj je marsikaj njegovega prešlo v narod. Nasprotno pa Zois ni določil Vodniku pesniškega vzora s poskočnicami, ker jih ni posebno cenil in ga je celo odvrčal od njih mere; ampak Vodnik je šel sam za njimi, ker jih je poznal že od mladih let in ker je bila to skoraj edina njegova izrazna oblika. Tudi bo užival Pohlin še nadalje zasluženje, da je zagrešil prvi slovenski heksameter (ne pentameter), zakaj Rogerijeva verza sta le preprosta tristopna jamba. Ime rapsodisti gotovo ni primerno za štajerske preporodne delavce, pa četudi je v narekovajih.

O stilu je v dosedanem že precej povedano in tudi pokazano. S sočno in udobno tekočo esejistično besedo se prepletajo nedomišljeni in celo verbalistični stavki, nerazrešljivi vozli, ki so morda le videz, periode brez ritma in potrebne kadence, nadolgo se razprezajoče preko nenavadnih parentetičnih zagozd; razdirajo jo anakoluti, ki so sicer izraz neposrednosti, a ne stilistično učinkovito izrabljeni, in mnogi prav neprijetni izstopi (zdaj začne, tukaj vidimo, pripovedujejo nam itd.). Do smešnosti pa uhaja ponekod poetičnost, n. pr. v prisposobi o drevescu slovenskega slovstva, ki je „rastlo in poganjalo list in cvet. Sokovi iz rodne zemlje so vreli vanj, vetriči so prinašali iz daljav novih oplajajočih semen (to pač pri drevesu ne gre!) ... Vrtnarji slovenske besede so precepljali divje in nerodne veje z novimi cepiči, ki so jih rezali z najplemenitejših evropskih dreves (tako drevo bi bilo čudna prikazen!)“ (49). Ali da je v „Prešernu prebujeni narod poskočil na noge itd. (77), ali da se čutijo učitelji spričo otrok, kakršen je bil Gregorčič, „kakor modrijani v jeruzalemskem templju, ki poslušajo modrost 12-letnega Kristusa“ (256). In premnogo takega. Tudi smo že odvajeni brati: se je podal, lebdi, itak ..., brezritmičen, iz zgodovinskega stališča (356) in ne pravopisja. Za vsem je pač naglica — a danes, ko se čedalje bolj oglašajo pritožbe proti neurejenemu povojnemu pisanju, bi si pisatelj pač ne smel naprtiti take naglice na vest — že iz nekake ljubezni do lepe slovenske knjige ne, če ne tudi do znanstvene zanesljivosti. Zakaj zaradi nedognanosti, prevelike samostojnosti in besednosti zapusti delo kljub obsežnosti in obilju sprejemljivega premalo v človeku — vsaj trdnega in jasnega premalo.

Letopis, ki naj bi bil nekaj trdnega, bo najbrže malo srečna slovenska posebnost. Je nekaj med posnetkom (dasi zveš v njem n. pr. o Skalarju ali Jankoviču, ki ju v Pregledu ni) in med opombami, a ni pregleden, ker ni urejen ne po avtorjih ne po literarnem razvoju. (Pohlinov Adjument je leksikon rim, ne posebna izdaja poetike.)

Slodnjakov Pregled je bolj esejistično, včasih skoraj literarno kritično pisana literarna zgodovina, ki jo preveva velika ljubezen do stvari, ki je stvar slovenskega naroda, hrbtenica njegovega življenja in njegove vztrajne rasti iz ljudstva v narod. Pisana je tako, da se bo priljubila občinstvu, ki jo bere in jo bo bralo bolj od katerekoli naših dosedanjih literarnih zgodovin,

ker je prva te vrste. Spričo te redke prednosti je resnično škoda, da je dal pisatelj delo tako nedozorelo iz rok in da bo veljalo bolj kot navdušujoče berilo, a ne tudi kot pregleden, jasen, znanstveno zanesljiv priročnik literarne zgodovine.

L. Legiša

Politični pregled

Evropske spletke

Po sporazumih v Rimu in Londonu se je angleško-francosko-italijanska zveza manifestirala na konferenci v Stresi in v njenem znamenju se je na aprilskem zasedanju sveta Zveze narodov sprejela resolucija, ki obsoja Nemčijo, ker je z ustanovitvijo redne vojske enostransko prelomila določbe versajske mirovne pogodbe. Toda že takrat je bilo videti, da pri Stresi ne bo ostalo, kajti poudarjena je bila želja po pogajanjih in sporazumu z Nemčijo. In glede na dogodke, ki so sledili, danes lahko rečemo, da se je s Streso končalo eno razdobje letošnjega evropskega političnega snovanja in začelo drugo, ki ju pa obe označuje vztrajno stremljenje, da se evropske države pod vodstvom štirih velikih sil tesno povežejo med seboj za boj proti skupnemu sovražniku na vzhodu Evrope in za porazdelitev velikanskih zemeljskih predelov izven Evrope med evropske velike sile. Vendar je razvrstitev v skupno bojno črto težka in do danes se še ni posrečila. Evropske velike države se znova prerivajo med seboj in sklepajo nove načrte in dogovore.

Potem ko je Nemčija vse prve mesece letošnjega leta nadaljevala z oboroževanjem in ustanavljala redno vojsko, hkrati pa odklanjala vse sporazume, da je bilo vsemu svetu očitno njeno pripravljanje za vojno, se je pokazala potreba, da se poudari miroljubnost Nemčije in njena pripravljenost, pomagati pri ustvarjanju evropskega miru. Takó je vodja nemške države 21. maja sklical nemški državni zbor, da mu o priliki ustanovitve nemške vojske poroča — pa bolj zaradi tujega svetá kakor njega samega — o smernicah nemške politike. Hitlerjev govor je bil prepoln gesel o miru in složnem mednarodnem sodelovanju, toda bolj prepričevalni so bili tisti odstavki, ki so jasno razodeli prave zavojevalne namene Nemčije. V začetku svojega govora je Hitler označil težki gospodarski položaj, ki mu vidi vzrok v štiriletni veliki vojni in versajskem miru, ki je zavrnil razmah Nemčije, takó da ima nemška država danes preveč ljudi, ki ne more nikamor z njimi, poleg tega pa ji manjka hranil in surovin in mednarodnih tržišč, ker so ji po vojni vzeli obsežne dežele in kolonije. Na te ugotovitve je navezal Hitler svoj zunanjepolitični program: od Francoske nima Nemčija nobenih teritorialnih zahtev in zato želi z njo prijateljskega razmerja; Angleški priznava prvenstvo na morju in zahteva záse le 35% njene pomorske moči, na kontinentu pa pravico, da samá skrbi za svojo varnost, zató ne bo odstopila od svojega sklepa z dné 16. marca, gledé Avstrije odklanja pogodbo o nevmešavanju, dokler se mednarodno ne opredeli pojem nevmešavanja, kajti narodnosocialistični prevrat v Avstriji se vendar ne bi mogel šteti za nemško vmešavanje; v nobenem primeru pa ni Nemčija voljna skleniti kakršenkoli dogovor z Litvo in s Sovjetsko zvezo.

Razumljivo je, da je Angleška ugodno sprejela govor vodje nemške države, ker je videla v njem poudarjeno ost, ki jo tudi sama ostrí vsa leta